

ЗАКЪСНЕЛИЯТ КАФКА

Влашки, М., 2020. *Рецепцията на Кафка в България до 1989 г.*
Пловдив: Сдружение „Литературна къща (Страница)“. 192 стр.

Проф. д.ф.н. Майа Разбойникова-Фратева
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В „Рецепцията на Кафка в България до 1989 г.“ Младен Влашки комбинира съвременната теория за културния трансфер със социологическите теории за полето и със системната теория. Монографията представя най-съществената характеристика на творчеството на писателя, на чийто фон хипотезата за бъдещите трудности пред рецепцията на Кафка с оглед на литературното поле в България придобива плътност. Направена е солидна реконструкция на траекториите на рецепцията на Кафка във Франция, Англия и САЩ, които го налагат като класик на модерността. В сравнение с рецепцията в другите социалистически страни и в контекста на Студената война се разкриват допълнителни фактори, определящи българските реакции. Акцент е поставен върху „случаите“ Минко Николов и Димитър Стоевски.

Ключови думи: Младен Влашки; Кафка; трансфер; рецепция; българско литературно поле; Минко Николов; Димитър Стоевски

„Сигурно някой ще да е наклеветил Франц Кафка...“

Парафразавайки по този начин уводното изречение в романа „Процесът“ на Франц Кафка, Младен Влашки въвежда основната изходна констатация, чието обяснение изследването му „Рецепцията на Кафка в България до 1989 г.“ (Сдружение „Литературна къща (Страница)“, Пловдив 2020) търси: преводната рецепция на Кафка в България започва едва в началото на 80-те години на XX век и е най-закъснялата преводна рецепция на автора в Европа. По отношение на автор като Франц Кафка, чието въздействие върху световната литература трудно може да бъде надценено, подобен факт безспорно заслужава да бъде проучен. Но и изследването на рецепцията на Кафка също е някак странно отлагано във времето, според Влашки подобна научна тематика е дори „напълно игнорирана“ (с. 7) независимо от факта, че предлага изключителни възможности за обследване от страна на литературоведите – рецептивисти, компаративисти, транслатолози ... Изследването на Младен Влашки разглежда себе си като част от реактивирания след 2015 г. литературоведски интерес към Кафка и е съсредоточено върху годините до 1989 г. с

акцент върху критическата и преводната рецепция по време на социалистическия период.

Очевидно е, че подобен опит за анализ и обяснение на даденостите в българската рецепция на Кафка трябва да излезе от сферата на тясно рецептивисткото изследване. Поради това подходът на Младен Влашки не може да се задоволи с методологичната рамка на рецептивната естетика на Ханс-Роберт Яус. В синхрон с актуалните немскоезични изследвания (Рафаела Книп) Влашки комбинира съвременната теория за културния трансфер (по Митербауер и Люзебринк) със социологическите теории за полето (Бурдийо) и системната теория (Луман). Процесите на културен трансфер, в които се вписва и българската рецепция на Кафка, са вътрешно диференцирани като процеси на селекция, пренос (опосредстващи процеси) и интеграция (рецептивни процеси). Именно около тях се групират и наблюденията и анализите в настоящото изследване, а категориите на Бурдийо (поле, класа, хабитус) и Луман (системи, действие, роля, комуникация) позволяват да бъдат описвани „социокултурните и общественополитически рамкови условия“ (23) на литературния и културния трансфер. Ясно рефлектирани и аргументирани са принципните основания на литературознанието да включва социологическите „подстъпи“ в своя инструментариум, без да им позволява със своята мощ да подчинят самото литературоведско начинание и да го превърнат в своя илюстрация. В своето изследване Младен Влашки елегантно оставя Бурдийо да опише собствения му подход, в който „сплитането“ на „най-значими теоретични проблеми в грижливо проведени емпирични изследвания“ е от най-съществено значение (с. 33).

Някои, подплатени и с изследвания на други учени, характеристики на българското литературно поле, като липса на автономност, обвързаност с националното и податливост на политически влияния, позволяват хипотезата за наличието на изначални препятствия пред рецепцията на автор, „добил стойност тъкмо като космополитен и дотолкова автономен, че творчеството му позволява разнопосочни тълкувания“ (с. 26 и сл.).

Спецификите на българското литературно поле преди 9 септември 1944 и след това определят и характера на преноса в осъществяваните културни трансфери – той често е подчертано лично мотивиран и лишен от инсти-

туционална подкрепа, което вече позволява на Младен Влашки да въведе в употреба и понятието за „случай“ (Жак Рьовел) в което се обединяват „единичност“ и съпътстващи контексти, в които случаят се вписва.

На подробен анализ в двете ключови глави (III и IV) в монографията на Влашки са подложени изходната и приемащата ситуация. Кафка, като анти-системен играч – това е образът, който биографичният преглед, направен от автора на монографията, предлага, – е изначално контрапродуктивен с оглед на всяка бъдеща рецепция. „Изначалната ситуация“ в сбит вид представя и анализира ролята на Макс Брод в съхраняването на творчеството на Кафка и представянето му пред читателите. Американското петтомно издание на Кафка в издателство „Шокен“ е точката на стабилност, която прави възможна всяка по-сетнешна рецепция, включително и завръщането на Кафка в Германия през 1950 г. (срв. с. 53).

Влашки предоставя на читателя една сбита и сведена до най-същественото характеристика на творчеството на писателя, а на нейния фон хипотезата за бъдещите трудности пред рецепцията на Кафка с оглед на литературното поле в България окончателно придобива плътност (с. 57). Биографията на автора, тематичната насоченост на произведенията му, автономното му и маргинално позициониране в немскоезичното литературно поле, близостта му до реализма и модернизма, всичко това противоречи на очакванията, породени според спецификите на литературното поле в България около Първата световна война и в годините до 9 септември 1944. Идеологическата литературна матрица на годините след тази дата също не е благоприятна за автор и текстове с такива характеристики.

След като общият анализ на полето позволява случилата се забавена рецепция да бъде видяна като всъщност подготвена и неизбежна при дадените обстоятелства, Младен Влашки създава в монографията си и база за сравнение спрямо протеклите в другите страни трансферни и рецептивни процеси. Този подход ще му позволи да очертае спецификите в българската рецепция при конкретното ѝ проследяване. Намерението му е подпомогнато от факта, че отдавна започналата рецепция на Кафка в други европейски страни е вече многократно описвана и анализирана. На тази база изследователят представя солидна реконструкция на траекториите на рецепцията на Кафка във Франция и Англия, започнала още през 30-те години (с. 61), и САЩ, където трансферните процеси разчистват пътя към световната литература и налагат Кафка като класик на модерността. Именно дебатите около Кафка в САЩ, сблъсъкът на различни интерпретативни стратегии подготвят завръщането на писателя в немскоезичния контекст след цезурата на националсоциализма и в една напълно променена среда (срв. с. 71). С право особено внимание е отделено на различните рецептивни процеси в източната и западната част на Германия. Рецептивните линии в ГДР са двойствени и Влашки ги разделя на официална

и неофициална, като маркира трудностите пред идеологизираната литературна наука на ГДР да интегрира автор като Кафка. Тази част от изследването е не само любопитна, но и много съществена, защото позволява да се разкрият допълнителни фактори, определили хода на рецепцията на Кафка в България. Естествено водеща за страните от Източния блок е официалната оценка на съветската литературна критика, но към тях изпраща сигнали и превръщането на Кафка и интереса към него в „дисидентски знак“ в СССР. Въпреки че и в ГДР има опити за интегриране на Кафка, за да не бъде оставен на „врага“, писателят остава заклеймен като непотребен на социализма. Организираната в Либлице през 1963 г. конференция води до известно смекчаване на тона, следват издания на Кафка в ГДР и СССР през 1965 г., макар че след 1968 г. говоренето за Кафка отново силно се идеологизира. До този момент, 1968 г., само в България Кафка още не е издаван. Несъмнено изследователят има право, когато твърди, че тази сложна външна ситуация около Кафка предопределя границите на възможното относно българската рецепция и още веднъж маркира основни различия между литературното поле на България и актьорите в него и това на Полша и Чехословакия например.

В „Приемната ситуация“ монографията се съсредоточава върху описание на „българското литературно поле преди и след 9 септември 1944 г. като рамка за трансфера и рецепцията“ (с. 84 – 116). Въведена като тема е общата рецептивна съдба на немскоезичната литература в България, а специално внимание е обърнато на посредниците, като е възприет изводът, че тази литература е въведена от видни представители на интелектуалните среди (академични и литературни) в България. Въпреки тези благоприятни предпоставки и динамичните промени в литературното поле в България „общото равнище на литературната и театрална компетентност (преводаческа неподготвеност, актьорска неподготвеност и най-вече неподготвеност на публиката)“ (с. 93) ще възпрепятстват навлизането на модернистичната немскоезична литература, а следователно и рецепцията на автор като Франц Кафка. На специално наблюдение в монографията е подложен и по-рядко обсъжданият в подобни изследвания период след Първата световна война, свързан с основни промени в светоусещането и очакванията на българите, рефлексирани върху образа на европейското, който вече не е така ценностно натоварен. Анализът на промените в полето налага заключението, че посредникът на европейското все повече се приема с подозрение и недоверие, а ореолът на „обновител“ е напълно изчезнал. Разломите в литературното поле са разгледани във връзка с политическите събития и партийните борби (срв. 101). Маркираните фактори, управляващи литературното поле в този период – отхвърлянето на авангардизма в литературата и изкуството, партийно-политическите пристрастия и масовият вкус – не биха могли да предизвикат или насърчат рецепцията на Кафка в България.

С много търпение и прецизност са подробно анализирани и характеристиките на литературното поле след 1944 г., създаването на „мрежов характер“ (с. 108, по Ивайло Знеполски) на властта, който, на свой ред, възпрепятства рецептивните процеси. Начинът за осъществяване на трансферни процеси е очертан като неясен и зависещ от неизвестни фактори. Към това обстоятелство са добавени динамиката в институциите, отговорни за литературата и културата, бързата смяна на имена и хора. Контролът над литературното поле и трансферните процеси са реконструирани чрез сводките на ДС, наличните в тях описания на хора като проф. Константин Гълъбов, проф. Исак Паси и др. и данните за внедрените в средите на интелектуалците агенти и доносници (с. 113). Преводачите от немски са определени в тези материали като „стари реакционери“, които вършат „подривна дейност“ (с. 115). За дълги години заниманието с Кафка остава опасно поради еврейския произход и „упадъчното“ му изкуство. Първият опит за въвеждането на Кафка в българския контекст, задвижен от Минко Николов, завършва неуспешно, въпреки че авторът е издаден вече в СССР (1965). Младен Влашки заключава, че е необходимо появата на други дейатели на полето, с други стратегии, които евентуално могат да осъществят за въвеждането на Кафка в българския културен контекст.

Интересен факт, на който Влашки обръща внимание, е обстоятелството, че Франц Кафка влиза в учебните програми на университетите още преди първия му превод на български през 1980 г. („Процесът“). Естествено, част от това въвеждане е имало характер на постулиране на лошия пример и Кафка е споменаван като обект на отхвърляне и заклеяване. Конкретното описание на присъствието на Кафка в България в монографията започва с личната библиотека на Гео Милев, споменаването му в сп. „Везни“, във в. „Изток“ (1926 г.), информацията във в. „Народ“ (1944), статията на Николай Дончев (1946), за да се стигне до изследването на Минко Николов „Кризата в модерния западен роман“ (1961), в който цяла глава е посветена на „Култа към Кафка“. Интересен факт, на който Влашки се натъква, е, че в архива на преводача Димитър Стоевски са намерени ръкописите на три разказа, над които е изписано „за сп. „Пламък“, 1962 г.“, но подобна публикация не е осъществена. През следващите години се появяват няколко статии, а през 1965 г. Минко Николов цитира и мнението на съветския авторитет Дмитрий Затонски, който предлага и смекчен, интегриращ прочит на творчеството на Кафка. Процесът е продължен със статията на Димитър Статков от 1965 г., но подготовката за превеждането на Кафка в България се срива, може би и под влияние на самоубийството на Минко Николов и бягството на Димитър Статков в чужбина. Настъпилата цензура трае почти десет години. Едва през 1974 г. Димитър Стоевски, сам по себе си също „случай“ в наблюдавания период, успява да публикува няколко разказа в броеве на Бюлетина на Съюза на българските преводачи и кратко есе за автора. За бъл-

гарската рецепция пряко значение придобиват заниманието на Ана Зегерс с Кафка и нейният знаков разказ „Особени срещи“ (1973, пр. на заглавието – Младен Влашки). Ана Зегерс със своите последователни комунистически убеждения и антифашистко минало може да си позволи да посочи Кафка като автор, повлиял на развитието ѝ, и да напише фантастична история, в която на една маса в пражко кафене седят Гогол, Хофман и Кафка и си говорят за литература. Този разказ, публикуван в сп. „Съвременник“ през 1975 г. (пр. Елена Матушева-Попова), се превръща в част от подготовката, която ще доведе и до издаването на романа „Процесът“ през 1980 г. в превод на Димитър Стоевски. Наблюдавайки по-нататъшния развой на рецепцията, Влашки заключава, че през 80-те години процесът на трансфер е освободен от контрол, особено и след като публикуваните в Бюлетина разкази не са произвели никакви тревожни ефекти на „упадъчност“.

Описанието на рецепцията на Кафка е в на пръв поглед несъразмерно отнoшение спрямо анализите на литературното поле в изходната и в приемащата култура, но оскъдицата на наблюдавания културен трансфер в случая с Кафка може да бъде обяснена само с многобройните и сложно преплетени характеристики и динамики на литературното поле.

Последната част на изследването пречупва рецепцията на Кафка през оптиката на случая Минко Николов, като отдава дължимото и на преводача Димитър Стоевски. Минко Николов е разгледан като двигател на критическата рецепция на Кафка в България, автор на първите изследвания на български литературовед върху Кафка, трайно занимаващ се с творчеството му критик, който познава и актуалната немскоезична критическа литература върху писателя. Минко Николов е наистина единичен случай в литературното поле в България, обединявайки, от една страна, статута си на млад и доверен кадър, а от друга – задълбочения интерес към Кафка, познаване на дебатите около него, а също и на литературното поле в ГДР, като цяло. Минко Николов наблюдава как уважаваните от него литературоведи един по един напускат ГДР, а австриецът комунист Ернст Фишер е обявен за ренегат. Преждевременната смърт на българския критик ни оставя да гадаем, както прави и Младен Влашки, каква би била бъдещата му участ в литературното поле на България.

Ако читателят на изследването, давайки си сметка за неговата многопластовост и богата фактология, на места е получил усещането за известна разпокъсаност в изложението, то логическата яснота на заключението го обезщетява за това. Монографията на Влашки може да бъде разглеждана като поредна стъпка в културния трансфер, нейната собствена закъснялост, на която обръща внимание авторът ѝ, сякаш е последен отзвук от описваните характеристики на полето. Същевременно монографията подготвя и бъдещи изследвания на рецепцията на Кафка след 1989-а, като установява ефективен изследователски модел. Издадената от Литературна къща „Стра-

ница“ (Пловдив) монография на Младен Влашки обогатява сравнителното литературознание и обединява изследователски усилия и методики на немскоезичните и българските литературоведи, осъществявайки и значим научен трансфер. Ползността на това изследване за литературната наука и приложимостта му в педагогическата практика е извън всяко съмнение. От него могат да се възползват студенти и преподаватели в различни филологически специалности и да го превърнат в ускорител на българската рецепция на Франц Кафка.

THE LATE KAFKA

Vlashki, M., 2020. *Retseptsiyata na Kafka v Bulgaria do 1989 g.*
Plovdiv: Sdruzhenie Literaturna kashta (Stranitsa). 192 str.

Abstract. In “Kafka's Reception in Bulgaria until 1989” Mladen Vlashki combines the modern theory of cultural transfer with the sociological theories of the field and with the system theory. The monograph presents the most essential characteristic of the writer's work, against the background of which the hypothesis of future difficulties in front of Kafka's reception in view of the literary field in Bulgaria acquires density. A solid reconstruction of the trajectories of Kafka's reception in France, England and the United States has been made, which imposes it as a classic of modernity. Compared to the reception in other socialist countries and in the context of the Cold War, additional factors determining the Bulgarian reactions are revealed. Emphasis is placed on the "cases" Minko Nikolov and Dimitar Stoevski.

Keywords: Mladen Vlashki; Kafka; transfer; reception; Bulgarian literary field; Minko Nikolov; Dimitar Stoevski

✉ **Prof. Maja Razbojnikova-Frateva, DSc.**

Sofia University
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
Sofia, Bulgaria
E-mail: majafrateva@uni-sofia.bg